

ELEKTRONİK ORTAMLA HALK BİLGİSİNE YENİ BİR AÇILIM: BİR SÖZEL ANLATI KALIBI OLARAK “MAGMA”

**Electronic Environment Breaking New Ground in Folklore:
“Magma” As An Oral Formula**

**Environnement électronique isolant un nouveau domaine
dans le folklore: “Magma” comme formule orale**

Nilüfer YEŞİL*

ÖZET

Alan Dundes'in işaret ettiği üzere, halk ve köylünün eşanlamda kullanılması, ilkel toplumları ve kentte yaşayanları “halk” kavramının dışında bırakır. Aynı şekilde, halk kültürünün endüstrileşmeyle yok olacağı yönündeki görüşlerin temelinde kentlilerin halktan sayılmaması yatar. Bu çalışmada, www.itiraf.com sitesinin okur ve yazarlarının Dundes'in deyişiyle bir “halk grubu” olup olmadığı irdelenir. Walter J. Ong'un “ikincil sözlü kültür” olarak nitelendirdiği, yazı ve metne dayalı bir konuşma dilinin kullanıldığı bu elektronik ortamda “magma” bir sözel anlatı kalıbı olarak değerlendirilebilir mi? Bunu belirlemek amacıyla, www.itiraf.com'un yardım sayfasında sitenin işlevi ve “magma”nın hangi anlamda nasıl kullanıldığı konusunda bilgiler aktarıldıktan sonra, Dundes'in çalışmaları ışığında bu sözel anlatı kalıbının doku, metin ve bağlam açısından bir çözümlemesi yapılır. İnsanların sırlarını ve / veya yaşam tecrübelerini başkalarıyla paylaştıkları bu sitede “yerin dibine geçmek” deyiminin daha abartılı bir ifadesi için kullanılan “magma”, Ekşi Sözlük ve Urban Dictionary (Kent Sözlüğü) adlı sanal platformlarda yer alarak Türkçe veya İngilizce bilen diğer site kullanıcıları için de bir sözel anlatı kalıbına dönüşür. Bu çalışma, “magma”nın gerek elektronik ortamda kimi sözlüklerde, gerekse www.itiraf.com'da hem geleneksel hem de kentsel unsurlarla birlikte kullanımını ortaya koyarak, teknoloji ve kentin halkbilimi açısından önemini vurgulamaktadır. Benzeri çalışmalarla, Türkiye'de sadece “köy” ve “kır” üzerinde odaklanabilen halk bilgisine yeni bir açılım sağlanabilir.

Anahtar Kelimeler

“halk” kavramı, ikincil sözlü kültür, sözel anlatı kalıbı, “magma”, www.itiraf.com

ABSTRACT

The pioneering work of Alan Dundes has called attention to the fact that using the terms “folk” and “peasant” synonymously excludes primitive societies and city dwellers from the concept of folk. This study delves into the question of whether or not the users of www.itiraf.com can be regarded as a “folk group” in Dundes' terms. Can “magma” be considered an oral formula in this electronic environment functioning via a new orality, regarded as “secondary orality” by Walter J. Ong, which is dependent on writing and texts? In search of an answer to this question, following data from www.itiraf.com's help page on the function of the website and how “magma” has come to be used, an analysis of the oral formula in line with Dundes' studies shall be given with reference to the notions of texture, text and context. At www.itiraf.com where users share their life experiences, “magma” is used as an exaggerated expression for “sinking through the floor” and is present in other platforms on the internet such as Ekşi Sözlük (Sourtimes) and Urban Dictionary, thus becoming an oral formula for other Turkish- / English-speaking users, as well. By illustrating how “magma” is put to use with traditional and urban elements at www.itiraf.com and how this oral formula is listed in some dictionaries on the internet, this paper pinpoints the significance of technology and the city for folklore.

Key Words

concept of folk, secondary orality, oral formula, “magma”, www.itiraf.com

* Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi

Çağımızda halkbiliminin önde giden kuramcıları arasında sayılan Alan Dundes "Halk Kimdir" başlıklı makalesinde "halk" teriminin çeşitli kullanımlarıyla ilgili sorunları irdeler. 19. yüzyılda "halk", bir toplumun şehirli okuryazarları olan "medeni veya seçkin" kesime "bağımlı" bir biçimde, bu "yüksek tabaka"nın tam karşısı olarak değerlendirilmiştir (2). Bu çerçevede, bir seçkin sınıfına sahip olmayan "vahşi ve ilkel" toplumlarda halkın bulunmadığı düşünülmüştür (6). Dundes, toplumun cahil gözüyle bakılan ve taşrada yaşayan "alt tabakası" olarak "köylü"nü "halk" terimiyle bir tutulduğuna işaret eder (6). Köylülerin ilkelere göre daha medeni ancak, seçkinler kadar gelişmedikleri kabul edilmiştir (3). Bütün toplumların aynı "gelişme basamakları"ndan (2) geçtiği düşüncesine dayanarak, köylülerin toplumun ilkel döneminden kalan gelenekleri korudukları varsayılmıştır (3). Alan Dundes'in de belirttiği gibi, kendilerini seçkinler olarak gören kesim, köylülerin geleneklerini ilkel toplumlardaki halleriyle karşılaştırarak kendi "medeni" kültürlerinin "köklerini bulma"yı ve böylelikle "tarihi yeniden kurma"yı amaç edinmişlerdir (4). "Halk" terimi için bu tür bir kullanım zihinde bir dizi soru uyandırır; nitekim, yazarın deyişleriyle bu "dar tarif" hem ilkel toplumları, hem de şehir toplumunu "dışarıda bırakır" (8).

1980'de yazılmış olan söz konusu makalede Dundes, "halk"ın bu anlamdaki kullanımın hâlâ etkisini koruduğunu belirtirken (6), Öcal Oğuz da "Kentlerin Oluşumu ve Gelişimi Süreçlerinde Türk Halkbilimi" adlı yazısında "devletlerin ulusallaşma ve sınıflaşma süreçlerinde" görüldüğü gibi, ulusal kültürleri yozlaştırdığı düşünülen "kent"e karşı "kır" ve "köy"e yapılan vurgunun, günümüzde Türkiye'deki üniversitelerinin halkbilimi ve halk edebiyatı kürsülerinde yapılan çalışmalarında görüldüğüne dikkat çeker (17). "Halk"ı sınırlayan kullanımlar

göz önünde bulundurulduğunda, terimin bütün medeniyetleri ve toplumların her kesimini kapsayan bir tanımı nasıl yapılabilir? Dundes'in "halk" için yaptığı bir tarif bu noktada aydınlatıcıdır: Dil, din ya da meslek gibi "en azından ortak bir faktörü paylaşan", "kendine ait olduğunu kabul ettiği bazı geleneklere sahip olan" ve "en az iki kişiden oluşan" bir insan grubudur halk (10). Alan Dundes, bu tanıma dayanarak, yeni halk gruplarının her zaman yeni halk bilgisi sunabileceklerini belirterek, insanbilimci George M. Foster'ın endüstrileşmeyle halk kültürünün yok olacağına dair görüşüne karşı çıkar (11). Öyle ki, Dundes'a göre teknoloji "halk bilgisinin yayılmasında ve aktarılmasında hayati önem[i] haiz bir faktör haline gelmekte[dir]" (26).

Sözlü ve Yazılı Kültür, Sözü Teknolojileşmesi başlıklı kitabında söz ve yazı ilişkisini ele alan Walter J. Ong, yalnız konuşma diliyle iletişim kuran "birincil sözlü kültür" ve ileri teknolojinin ürünleri olan elektronik araçlarla yazı ve metne dayalı bir konuşma dilini temel alan "ikincil sözlü kültür" arasında bir ayrım belirler (23-24). Günümüzde ileri teknolojiden yararlanan kültürlerde birincil sözlü kültüre ait izlerin bulunduğunu vurgulayan Ong (24), "kalıp, kalıplaşmış ve kalıplaşan" terimleriyle "şiir ve düzyazıda hemen hemen aynen tekrarlanan cümlecikleri veya deyişleri (örneğin atasözleri)" ifade eder (40). Ong'a göre bu kalıpların "sözlü kültürlerdeki işlevi yazı, matbaa ve hatta elektronik kültüründe üstlenebileceği işlevden çok daha geniş kapsamlı ve ca[n] alıcı" olmakla birlikte (40), Dundes'in "halk gruplarının tanımı[,] halk bilgisinin kendi içindedir" (18) yönündeki görüşü bu çalışmada kalıpların neden irdelenmeye değer olduğunu açıklar.

"Doku, Metin ve Konteks" adlı makalesinde Alan Dundes, bir halk bilgisinin çözümlemesi için ürünün "dokusu" ve "metni"nden başka, "çevre ve

şartları” olmak üzere üç seviyesinin de tarif edilmesi gerektiğini öne sürer (70). Sözlü türlerde “doku”, türün kafiye, aliterasyon, tonlama ve yansıma gibi dilsel özellikleridir (70). Halk bilgisinin “metni” de bu çalışmada ele alınacak konu çerçevesinde sözel anlatı kalıbının “yenden söylenmesi”dir (72). 1970’ler sonrasında geliştirilen erek-odaklı çeviri kuramlarına göre doku ve metin arasındaki farkın Dundes’in ifade ettiği gibi önsel bir çeviri tanımına göre “çevrilebilirlik” ölçütüyle ayırılması kuşku doğurmakla birlikte, Dundes’in bu makalesi halkbiliminin inceleme alanını belirlemek açısından önem taşır. Yazıda vurgulanmak istenilen noktalardan biri, türlerin dokusunu incelemek çoğunlukla dilbilime bırakılırken, ürünün çevre ve şartları olarak “konteksini” (bağlamını) kültürel insanbilim alanındaki uzmanların ele almış olmasıdır (86). Bu makalede “bağlam”ı yazar şöyle tanımlar: “Bir ürünün içinde aktüel olarak yer aldığı hususi bir sosyal durumdur” (72). Dundes gibi bağlamla işlev arasındaki ayrımı ortaya koymak için bu tanımdaki “aktüel” ve “hususi” sözcüklerinin altını çizmek gerekir.

Alan Dundes’in “halk” tanımından yola çıkarak, elektronik ortamda aynı dili paylaşan ve bazı geleneklere sahip olan İtiraf.com’cular bir halk grubu olarak değerlendirilebilir mi? İtiraf.com ürünlerinde Walter J. Ong’un değindiği üzere birincil sözlü kültürün izleri görülür mü? İtiraf.com’un işleviyle ilgili verilen bilgiler bize bu ürünlerin bağlamıyla ilgili birşeyler söyler mi? Bu sitede yer alan itirafların neden yaratıldığını / okunduğunu irdelemek bize ürünlerin dokusu ve metniyle ilgili ne tür bir bilgi sağlar? Buradan hareketle, bu çalışmada itiraf.com ürünlerinde yaygın olarak kullanılan “magma”nın dokusu, metni ve bağlamı incelenerek, elektronik ortamda sözel anlatı kalıplarıyla ilgili halkbilimine bazı ipuçlarının aktarılıp aktarılamayacağı araştırılacaktır.

İtiraf.com sitesinin yardım sayfasında bu ürünlerin neden üretilip tüketildiğine dair sitenin açıklamasına ulaşmak mümkün. “[İ]tiraf.com ne işe yapıyor?” sorusuna verilen yanıt şöyledir: “Bu site, kimseye anlatamadığımız ya da çok az insanın bildiği sırları başkalarıyla paylaşma imkânı veren bir sanal platform. Anlatanlar için iç rahatlığı, dinleyenler için yaşam tecrübesi. ‘Vay b[e]! Neler oluyor şu hayatta’ ruh hali. [...] Kimi itiraflar size aykırı gelebilir, normaldir ama hemen tepki göstermeyin. [‘]Demek ki böyle düşünenler de var[‘] deyip öğrenin, gard alın”. Siteyi yaratma fikrinin nasıl ortaya çıktığı sorusuna verilen yanıtta ise şu ifadeye rastlanır: “Vay be [...] bir rahatlama: Yalnız değilmişim. Benim yaşadıklarımın aynısını yaşayanlar da varmış”. Bu sayfadaki açıklamalara dayanarak, itirafın bir günlüğe değil de herkesin ulaşabileceği bir ortamda söze dökülmesi dikkati çeker. Ürünlerin arasında [H]ot_crab’in enseste maruz kaldığıyla ilgili sırrını açıkladığı 28.06.2002 tarihli itirafında ya da [K]iddykiddy’nin başkasının itirafını okuduğunda AIDS’e karşı korunmayı daha önce aklından geçirdiği için endişesini dile getirdiği 19.09.2001 tarihli yazısında görüldüğü üzere, başkalarına sığınma ve / veya yaşam tecrübesi paylaşma isteği olarak değerlendirilebilecek örnekler vardır. [Ö]z itiraf 26.01.2005 tarihinde yazdığı itirafında “organ bağışına karşı çıkanlar[a]” ve “bayram tatilini [altı] kişinin hayatına tercih edenler[e]” yönelik yergisini seslendirmeye ağırlık verir. Sitede pek çok örnekte, gecenin geç saatinde telefon sapığının dediklerini anlamayıp, onunla ertesi sabah konuşmak üzere sözleşen Moldovyalı hizmetçiyle ilgili [A]vaadore’un 28.04.2005 tarihinde yazdığı hikâyesi gibi gülünç olaylar aktarılır.

İtiraf.com’da en sık kullanılan deyim olarak “magma”, bu çalışmanın yapıldığı tarihte daha çok İstanbul, Anka-

ra ve İzmir büyükşehirlerinden ya da yurtdışından olmak üzere 256 tane itirafıta yer alır. “Magma” ifadesini ilk kez site sahibi 22.12.2000 tarihinde Baileys’in itirafına yazdığı yorumda kullanmıştır: “Arzın merkezine bi[r] gidip geleyim. Magma havası alayım”. Sitenin yardım sayfasında “magma”nın kaynağıyla ilgili “Magma, büyülu bahçe’ gibi lafları sitedekilere kim öğretti? Bunları Sit[e S]ahibi mi uydurdu?” soruları şöyle yanıtlanır: “Evet, bunlar Sit[e S]ahibi’nin bazı parantez içi yorumlarda kullandığı laflar. Zamanla site halkı tarafından benimsenince ‘itiraf.com dili’ haline geldi”. Yine sitenin yardım sayfasında “magma”nın anlamı üzerine de bilgi verilir:

[İ]tiraf.com[']cular tarafından yaratılan bir deyim. Magma, yani dünyanın çekirdiği, yani hâlâ soğumamış olan yer nerede? Yerin yedi kat dibinde. Hani çok utandığımız zaman “yerin dibine girdim” deriz ya, hah, bu da öyle bir şey işte. Aslına bakarsanız uzun zamandır kullanıldığı için bazı [İ]tiraf.com[']cular magma hik[â]yesinden sıkıldığını söylüyor ama sitede o kadar çok da kullanan var ki, eskisi kadar sık olmasa bile içinde magma geçen itiraflar hâlâ yayınlanıyor.

Ekşi Sözlük adlı sanal platformda “magma”nın tanımları şöyle aktarılmıştır: “13. [İ]tiraf.com jargonunda ‘utunılınca gidilen yer’ olarak kullanıldığına şahit olduk. [N]eymiş efendim[,] magmanın derinliklerine doğru yola çıkmış..[.] [İ]nsanın ‘[A]feri[n,] iyi bok yedin’ diyese gelmiyor değil. (cyrus, 16.09.2002)”, “21. [B]oku çıkarılmış itiraf.com repliği[.] (sems, 25.05.2004)”, “25. [İ]tiraf.com[']da karşılaştığım ve anlamını çözmeye çalışıp ‘[N]as[ıl] yani’ diye beni uzun süre düşündüren bi[r] laf[,] bi[r] kelime[.] (denise, 07.09.2004)”, “29. [‘U]tançtan yerin dibine girmek['] deyiminden türetilerek kullanılan[,] [İ]tiraf.com[']cular tarafından hak[i]katen boku çıkarılmış, ziyan zebil edilmiş im-

ge. (seho, 13.02.2005)” ve “32. [İ]tiraf.com sakinlerinin buluşma noktası. (nympha, 28.02.2005)”. Aynı sitede “magmalık olmak” deyiminin de şu tanımlarına rastlanır: “1. [İ]tiraf.com müdavimlerinin, [‘]yerin dibine geçmek[‘], [‘]yerin dibine girmek[‘] deyimlerini yeterince abartılı bulamadıklarından herhalde, çok utanmak, utancından ne yapacağını bilememek anlamı ile kullandıkları deyiş. (sirius, 10.05.2004), 2. [U]tanç verici bir duruma düşmek anlamında kullanılan esprili bir itiraf.com deyimini. (objektif, 21.03.2005)”.

İtiraf.com’da ve Ekşi Sözlük’te verilen bu tanımlar, “magma”nın itiraf.com sitesinde bir sözel kalıp oluşturmada kullanıldığı ve sadece sitede itiraf yazanlar için değil, bu ürünleri okuyanlar için bir anlam ifade ettiğini gösterir. Bu tanımlardan yola çıkarak “magma” sözel anlatı kalıbının “yerin dibine geçmek” (Aksoy 1116) anlamında daha abartılı ifade olarak kullanıldığı söylenebilir. İtiraf.com’cuların “magma hik[â]yesi”nden sıkılmaları ya da Ekşi Sözlük’tekilerin deyimini fazla kullandığıyla ilgili eleştirileri sanal ortamda bu tür ürünlerin bazı tüketicilerinde yenilik ve özgünlük arayışına işaret eder. Ancak, bu kalıbın kullanımından sıkılan tüketiciler olduğu gibi, onu “esprili” ve dolayısıyla eğlenceli bulanlar da vardır.

Bir başka sanal platform olan Urban Dictionary’de (Kent Sözlüğü) “magma” sözcüğü için şöyle bir tanıma yer verilmiş (çevirisi Nilüfer Yeşil’e aittir): “[İ]nsanların yanlış ya da utanç veren bir hareket yaptıklarında gittikleri yer. Örnek: Eski kocam için magmaya bilet nereden alabilirim? (sevil, 04.02.2005)”. Bu platformda “magma”nın tanımlanması sayesinde bir halk grubu olarak itiraf.com’a mal edilen bir sözel anlatı kalıbı elektronik ortamda İngilizce bilen diğer tüketicilerin kullanımına sunulur. Böylelikle, bir halk grubunun elektronik ortam aracılığıyla genişlemesi söz konusudur.

İtiraf.com'da "magma"nın yer aldığı metin de bu kalıbın farklı bir biçimde anlamlandırılmasını sağlayabilir. [Ö]zitifirafın yukarıda bahsi geçen, toplumsal yergi içerikli itirafındaki "Size magma az gelir. Hepinizin canı cehenneme!" ifadesinde "magma", "yerin dibine geçmek"ten çok "cehenneme kadar yolu var" (Aksoy 679) deyiimiyle anlamlandırılarak yazarın öfkesini aktarır. "Magma"nın "yol" kavramıyla örtüştüğü ve yol / yolculukla ilgili başka söz ve yerleşik kalıplarla da kullanılabileceği görülür: Pussycat31'in 19.12.2004 tarihli itirafında yer alan "magma bileti", [C]ancergirl'in 19.10.2004 tarihinde yazdığı itirafındaki "Magma Tıp Fakültesi", [N]eacayıpbisey'in 20.02.2004 tarihli yazısında geçen "Magma durağında inecek var." ve benzeri örneklerde olduğu gibi, imlediği yerler ve birlikte kullanıldığı kalıplar "magma"yı gündelik yaşamda kolay erişilir bir hale getirir. Bazı ürünlerde Walter J. Ong'un ifadesiyle "cansız nesnelere çevresinde değil, insanın ve insan biçimli varlıkların eylemleri çevresinde örgütlenmiş bir bilgi[nin]" (92) sunulduğu görülür. Bu durum, [Y]eniİsya'fa'nın 21.12.2004 tarihli itirafında geçen "Ama sen yine de açıl magma açıl!" ve [K]ıtkı'nın 19.01.2005'te aktardığı itirafında "İşte o an benim bittiğim andır Magma Abi" gibi ifadelerde bulunur. Bu bağlamda, "magma"nın yer aldığı kalıpların Ong'un vurguladığı üzere birincil sözlü kültürden izler taşıdığı açıktır.

Gerek Surgeon Diablo'nun 02.01.2003 tarihinde yazdığı itirafında görüldüğü üzere "magma yolları taşı" gibi bir türkünün, gerekse 07.01.2004 tarihinde [K]elebeklerözgür'ün itirafındaki "Gülmeme tutup magma hızıyla odadan kaçmışım" ifadesinde "yıldırım hızı" deyiiminin yerine "magma hızı"nın kullanımı, "magma"nın geçtiği sözel anlatı kalıplarında yerleşik halk bilgisi unsurlarından nasıl yararlandığını gösterir. - [Y]olcu'nun 13.04.2005 tarihli yazısındaki gibi "Magma'nın Oscar adayları git-

tikçe çoğalıyor" ifadesi de bu sözel anlatı kalıbının çağdaş kent yaşamındaki unsurlarla bir araya getirildiğini örneklerdir. Bu çalışmanın çerçevesinde İtiraf.com sitesindeki itirafların kimler tarafından neden ve nasıl yazıldığı / okunduğu ve "magma"nın bu metinlerde hangi anlamda, nasıl bir sözel anlatı kalıbına dönüştüğü değerlendirildiğinde, Alan Dundes'in de belirttiği üzere halk bilgisi ürünlerinin endüstrileşmeyle yok olacağı ortadadır. Bu ürünlerin gelenek ve çağdaş kent yaşamıyla kurulan bağlar sayesinde yenilenmesi ve hatta dil engelini aşmış başka halk gruplarıyla da buluşabilmesi halkbiliminin inceleme alanına gereken devingenliği sunmaktadır.

KAYNAKLAR

- Aksoy, Ömer Asım. *Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1995.
- Dundes, Alan. "Doku, Metin ve Konteks". *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Haz. Gülin Ögüt Eker ve diğer. Ankara: Millî Folklor Yayınları, 2003. 67-90.
- . "Halk Kimdir". *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Haz. Gülin Ögüt Eker ve diğer. Ankara: Millî Folklor Yayınları, 2003. 1-30.
- <<http://sozluk.sourtimes.org/>>
- <<http://www.itiraf.com/>>
- <<http://www.urbandictionary.com/>>
- Öğuz, Öcal. "Kentlerin Oluşumu ve Gelişimi Süreçlerinde Türk Halkbilimi". *Küreselleşme ve Uygulamalı Halkbilimi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002. 17-23.
- Ong, Walter J. *Sözlü ve Yazılı Kültür, Sözlü Teknolojileşmesi*. İstanbul: Metis Yayınları, 1999.